

Egy német város újságai 1848/1849-es szabadságharcunkról*

Az Európát 1848/1849-ben megrázó forradalmak és szabadságharcok sorában kiemelkedő helyet foglalnak el a magyarországi események. A küzdelem nemcsak hevessége és hosszú időtartama, hanem az egész földrészre kiható jelentősége révén is foglalkoztatta a külföldi közvéleményt. Sokat tudunk a magyar külpolitikáról, az európai hatalmak politikai és katonai elitjének állásfoglalásáról és tetteiről, de viszonylag keveset arról, hogy a kontinens népei hogyan vélekedtek a Magyarországon történekről. A XIX. század közepén (más média híján) az újságok tudták a leghatékonyabban tükrözni és/vagy alakítani a közvéleményt. Érdekes lehet, hogy az átalakulással küszködő németek hogyan látták a hazai eseményeket. A teljes, hiteles képhez nyilvánvalóan nem elégséges egy német város, Iserlohn két korabeli újságjának a magyarországi szabadságharcral kapcsolatos cikkeit áttekinteni, de gazdagíthatjuk eddigi hézagos ismereteinket.

Iserlohn ma Észak-Rajna–Vesztfáliában fekszik. A XIX. század közepén Poroszország Vesztfália tartományához tartozott. Lélekszáma akkor meghaladta a 11 ezret, amivel a szomszédos Dortmundot is megelőzte. Ipara – elsősorban a fémmegmunkálás – igen jelentős volt. A bronzból készült termékeket a XIX. század elején még a tengerentúlon is értékesítették. Különösen híres volt a tűgyártása. Az 1830–1840-es években azonban a konkurencia megerősödése miatt válságba került a gyárváros ipara. Figyelemre méltó magyar vonatkozású művelődéstörténeti adalék, hogy 1843. szeptember 24-én itt koncertezett Liszt Ferenc. (A város levéltára 12 eredeti Liszt Ferenc levelet őriz.)

Iserlohnban 1820-ban jelent meg az első újság, az Iserlohnher Wochenblatt. A másik lap, az Öffentlicher Anzeiger első száma 1836-ban az Iserlohnval szomszédos Hagenben látott napvilágot. 1842-ben helyezték át a szerkesztőséget Iserlohnba. 1848–1849-ben mindkét kiadvány hetenként háromszor jelent meg. A Wochenblattot liberális szellemiségűnek, míg az Anzeigert konzervatív beállítottságúnak tartották, sőt az utóbbi néhány cikkét zsidóellenességgel vádolták. 1849 májusában a Wochenblattot rövid időre be is tiltották.

Mintegy száz cikk kapcsolódik a Kárpát-medencében történekekhez. Ezeket Götz Bettge levéltárvezető küldte el számunkra fénymásolatban. Sajnos, a birtokunkba jutott újságcikkek nem ölelik föl szabadságharcunk teljes időszakát. A legtöbb közlemény az 1849 áprilisától szeptemberéig terjedő szakaszból maradt fenn. Néhány írás arról tanúskodik, hogy az év utolsó negyedében is foglalkoztatta az ottani újságolvasókat a magyarországi helyzet. 1849 tavaszára ugyanis már lehanyaglottak az európai forradalmi mozgalmak, ezért megnövekedett az érdeklődés a magyar események iránt.

Igen változatos a cikkek műfaja: hírek, tudósítások, terjedelmes elemzések, esszék, személyiségrajzok, sőt még költemények is kapcsolódnak szabadságharcunkhoz. A lapok gyakran közöltek olvasói és magánleveleket. Ennek egyik oka az lehetett, hogy a magyarországi információk beszerzése nagy nehézségekbe ütközött, s ezért igyekeztek minden hitelesnek tűnő forrást felhasználni. Pesti, bécsi, prágai újságok hírei mellett jelentős német városok (Berlin, Köln) és a környező nagyobb települések lapjaiból is merítettek a szerkesztők. Általában szó szerint, kommentár nélkül vették át a híreket, amelyeknek hangvételét nagymértékben meg-

* A cikk teljesebb változata: 1848–1849-es szabadságharcunk német szemmel. Válogatás Iserlohn korabeli újságaiból. Bevezetés, Szerk.: Galambos Sándor. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár kiadása. Nyíregyháza, 2001.

határozta, hogy a forrásként használt sajtótermék melyik hadviselő féllel szimpatizált, melyik oldalon állt. A bécsi és prágai lapok, az onnan érkező tudósítások természetesen az osztrák hadviselő fél szempontjait tükrözték.

Az adatok pontosságát nemcsak a forrásként felhasznált lapok érintettsége torzította, befolyásolta, hanem a korabeli információáramlás nehézsége is. Az bizonyos, hogy a nagy földrajzi távolság miatt – hiszen mintegy ezer kilométerre fekszik országunktól – legkevesebb 6-7 nap alatt érhetett el a hír Iserlohnba. Gyakori volt a pontatlanság és a deformálódott hír. A XIX. század közepén az információrádiusz (Perjés Géza akciórádiusz kifejezésének mintájára) bizonyosan jóval ezer kilométer alatt maradt. A hatókörön kívül szinte már csak többszörös közvetítéssel juthatott el a hír. Minél több a hírvivő, annál inkább eltérhet a hír az eredeti tartalmától: vagy túlzásokkal, mesei elemekkel bővül, vagy lényeges elemei maradnak ki. Az olvasói kíváncsiság megkövetelte, hogy minden kis hírmorzsat azonnal közreadjanak, de ha a lapkészítők érezték a bizonytalanságot, hozzátették, hogy más forrásból várják a megerősítést. A Wochenblattban például – több forrásra hivatkozva – kétszer is „hitel érdemlő híreszteléseként” közölték, hogy június 14–15-én Győr környékén zajlott le az újkor legvéresebb csatája, amely megszákítás nélkül 64 óráig tartott. Az összecsapás végén 23 000 osztrák és orosz (a második cikkben 14 000), valamint 8000 magyar katona teteme borította be a harcteret. A szerkesztők azt is hozzáfűzték, hogy a bécsi újságok nem tesznek említést erről a döntő fontosságú eseményről. Ebben az esetben a bécsieknek volt igazuk, mivel ilyen csata a valóságban nem volt.

A hiteles tájékoztatás igénye alapján azonban a korábban megjelent hírt korrigálták, ha az újabb adatok ezt alátámasztották. Iserlohnban 1849 áprilisában közölték a bécsi kormánylap, a Wiener Presse helyreigazítását: eszerint Bem nem követett el szörnyűségeket Nagyszében és Brassó bevétele után, hanem éppen ellenkezőleg, vasfegyelmet tartott és garantálta az élet- és vagyónbiztonságot. Ezt az elmenekült szász családokkal a városokban maradt rokonok tudatták.

Igen érdekes az Anzeigerben 1849. augusztus 23-án megjelent cikk. Ebben Görgey fegyverletételéről volt szó. Az újságíró azonban olyan sok körülményt tudott felsorakoztatni, hogy arra a következtetésre jutott: a bécsi kormány ezzel az óriási hazugsággal igyekezett a nyugtalan lakosságot lecsillapítani. Pedig a hír igaz volt.

A közvélemény szempontjából a híreknél sokkal fontosabbak számunkra a gyakran több számon keresztül folytatásokban közölt áttekintések, helyzetelemzések. Ezekből derül ki ugyan leginkább, hogy a német városban hogyan látták a magyarországi eseményeket, mi a véleményük az itteni történésekről. A közvetlen érdekeltség hiánya és a nagy távolság lehetővé tette a megfelelő rálátást, ugyanakkor esetenként elhalványított egy-egy kontúrt. Nem deríthető ki, hogy kik vetették papírra az elemzéseket, hiszen nem írták alá a cikkeket, de a lapszerkesztőségektől nem állhattak távol a terjedelmes írások szerzői.

Iserlohnban egyrészt a saját nézőpontjukból, tehát a német egység ügyét szem előtt tartva, másrészt az európai tendenciákra, tehát az általános fejlődésre figyelve ítélték meg a Kárpát-medencében folyó harcot. A magyar szabadságháborút a despotizmus elleni világtörténelmi jelentőségű harcnak tartották, amely hozzájárulhat mind az osztrák, mind az orosz önkényuralom megdöntéséhez. A nyugat-európai kultúra legszélén élő magyar nép sikere meggátolhatja a fenyegetően fellépő szláv előrenyomulást. A magyarokban a nyugati demokrácia és műveltség közép-kelet-európai térségbeli védelmezőit látták, akikre e védőbástya szerep miatt rokonszenvvel tekintettek. A tavaszi hadjárat után a sikerek okait kutató három részes elemzésben Kossúthot a háború vad géniuszaként aposztrofálták, jól szervezett hadakról, bátor, kiváló tisztokról írtak. Csodálattal adóztak az önfeláldozó hazaszeretet, a mindent elsöprő erő és a jó stratégia példái előtt. Teljesen egyértelmű magyarbarátságot mutat az a két vers, amelyet az Öffentlicher Anzeiger közölt 1849 szeptemberében. Robert Hartmann, helybeli tanító második költeményében, miután megtudta a szomorú hírt, elsíratta levert szabad-ságharcukat. A két orgánumban megjelent cikkek azonban nem csak pozitív képet mutattak a magyarokról. A Wochenblattban 1849. március 20-án közreadták egy német tiszttelvet, aki lesújtó véleményt alakított ki a magyar hadviselő fél katonáinak szakmai tudásáról, erkölcséről, az általuk elkövetett gáztettekről. A tiszt már 1849 tavaszán biztosra vette a magyarok vereségét, és úgy vélte, hogy a birodalomba való betagozódás után az ország jól termő, alacsony

népsűrűségű vidékei a németek milliói számára kínálnak majd nagyszerű letelepedési lehetőségeket.

Leegyszerűsítőnek tűnik az egymással szembenálló hadviselő felek felsorolása: az osztrákok és a horvátok mellett, akik bosszút akarnak állni a magyarokon, kényszerből harcolnak az örökös tartományok („német anyáinak szegény, becsületes fiai”), a csehek és néhány lengyel ezred. A másik oldalon „a nemzetek valódi mintaképét, a tüzes magyarokat, a vad székelyeket, a szlovákokat, a románokat, az oláhokat, a ruténokat, mindenekelőtt a népek közti örök zsidókat, a vándorló forradalmár lengyeleket”, és mellettük két bécsi egységet neveztek meg. Kitüntetett rokonszenv övezte a lengyeleket. Nagyra értékelték szerepüket a magyar szabadságharcban, akik remélték, hogy Magyarországból kiindulva, itt megerősödve eredményesen vehetik fel a harcot elnyomójuk, az orosz cár ellen. Jellemző, hogy a fennmaradt négy jellemrajz, pályakép közül kettő lengyel hadvezéreket mutat be, Bemet és Dembińskit. A lengyelek várt felkelése kirobbanhatja azt a keleti forradalmat, amely végül „megdöntheti a cári önkényuralmat, és Oroszországba is elvinné a nyugat-európai műveltség elemeit”. E gondolatban felfedezhető – a nemzeti önállóságért vívott harcok korában! – az egységes Európa csírán megbúvó ideája.

A publicisták a német egység megvalósítását akadályozó saját fejedelmeik elé intő példaként, figyelmeztetésként tárták a Duna–Tisza közének eseményeit, elbukik az az uralkodó, aki a nép akaratát nem veszi figyelembe. Természetesen megkülönböztetett figyelemmel követték Ausztria sorsát. Ambivalens érzések munkáltak a németekben. A (nagy) német egységet ugyanis a despotikus Ausztria „gyalázatos macacsságból” meghiúsította. Ezért nem volt ellenükre, ha az osztrákok vereséget szenvednek. Úgy vélték, hogy Ausztria azért is rászolgált a bukásra, mivel soknemzetiségű birodalmában az elnyomás eszközeivel él.

Nagy megdöbbenéssel olvashatták az iserlohniak egy erdélyi németajkú város, Szászsebes patikusának sorait 1849 kora tavaszán: „Lakosaink fele koldussá lett, másik felét meggyilkolták, de nem az ellenség, hanem a barátaink”. Többször cserélt gazdát a város, a magyarok és székelyek sok mindent elvittek, de az életüket megkímélték. A császári csapatok viszont felgyújtották a házakat, a lakosok a 16 fokos hidegben az erdőbe menekültek, ahol többen megfagytak.

A Kárpát-medencei harcban a két despotikus államnak, az osztráknak és az oroszoknak bukni kell, de mit kell tenniük a remélt fordulat bekövetkezése esetén, tették fel maguknak a kérdést a németek. A válaszuk az, hogy a német–osztrák tartományokat ki kell menteniük az államok katasztrófájából. Kettős a horvátok megítélése is. Saját szabadságuk kivívásáért indított mozgalmuk pozitív visszhangot váltott ki, de Jellaëianak az osztrák udvarral összefonódó praktikái már visszatetszést keltettek. Szabadság, önrendelkezés, demokrácia, kultúra – ezek voltak az iserlohni optika fókuszában, ezen a szemüvegen keresztül nézték az itteni történéseket.

A szabadságharc négy vezetőjéről maradt meg egy-egy alaposabb jellemrajz vagy pályakép. A két lengyel tábornok életútját az Anzeiger tette közzé. Pulszkyról és Görgeyről a másik lap adott jellemzést. Árnyalt képet festettek a külügyi államtitkár-helyettesről, érdemei elismerése mellett bátoran elméleti politikusnak tartották. Görgeyért viszont egy pesti újság cikkét átvéve egyértelműen lelkesedtek: „Ő a XIX. század Washingtona, Magyarország és Európa Washingtona”. Szeptember elején az Anzeiger egy honvédek a családjához írt levelét fordította le és közölte. Ebben teljesen más vélemény kapott hangot. A közvetlenül a világsi fegyverletétel után Aradon kelt levélben az elkeseredett magyar katona teljes mértékben Görgeyt vádolta Magyarország romba döntésével.

A leghosszabb cikksorozat a Wochenblattban 1849 júniusában és júliusában folytatásban jelent meg Az 1848 júliusától Magyarországon végbement események áttekintése címmel. Sajnos, az utolsó rész(ek) nem maradt(ak) fenn. A bonyolult, ellentmondásos helyzet bemutatására a lap azt a módszert választotta, hogy szinte kizárólag a nagyszámú dokumentum szó szerinti közlésére hagyatkozott. Leiratok, határozatok, felhívások, kiáltványok váltják egymást. A tényfeltáró újságírás jegyében az állásfoglalást az olvasóra bízták. Figyelemre méltóak a terminológiai különbségek, például a magyar közigazgatás tekintetében: grófságokról, fejedelemségről írtak Iserlohnban, de a magyar állam különleges közjogi viszonyának megértése is kemény diónak bizonyult sok száz kilométer távolságról. A szerbeket és rácokat, de a

románokat és az oláhokat is úgy emlegették, mintha két külön népről volna szó, használták Szlovákia fogalmát, holott ebben a korban nem volt még önálló szlovák állam. Az egyik cikkben a Hatok Bizottságának nevezték az újonnan megalakult Országos Honvédelmi Bizottmányt.

Az újságok háttérinformációkkal is igyekeztek ellátni az olvasóközönséget, különösen igaz ez a szabadságharc bukása utáni időszakra. A *Wochenblatt*-ban 1849 augusztusában jelent meg *A császár és a magyarok* című rövid kis történet, amelyben Ferdinándot egy magyar mágnás sétakocsikázásra hívta. A főúr egy füttyentéssel megállította a császár legnagyobb rémületére örült vágatába kezdő lovakat, majd e szavakkal fordult uralkodójához: „Látja felséged, így viszonyuljon a magyarokhoz. Adjon teljes szabadságot nemzetünknek, és ha a szükség úgy diktálja, egy füttyentésre ott termünk és erős támasza leszünk”. Virtus, hűség, szabadságvágy, némi keleti jelleg – e nemzetkarakterbeli sajátosságok bontakoznak ki az *Anzeiger*-nek az év végén közölt, három részből álló néprajzi leírásában is. Egzotikusnak, különlegesnek tartották ezt a világot. A *rablóvilág Magyarországon* című sorozat a betyárélet rejtelmeibe avatja be az olvasót, nem hallgatva el azt, hogy itt a „német” szó káromlásnak számított.

Galambos Sándor

Magyar emlékek Lourdes-ban

A dél-franciaországi Lourdes ma a világ egyik legnagyobb és legvonzóbb kegyhelye, évente több mint ötmillió zarándok keresi fel. Csodálatos hely, ahol a kiengesztelődés, testvériség és reménység születik. Lourdes missziója és üzenete: elvezetni az embereket az élő vizek forrásához.

Szakraális néprajzunkban még feldolgozásra váró feladat annak kiderítése, hogy az 1858-as csodás események után mikor indultak el az első zarándokok Magyarországról. Családunk emlékeiből megállapítható, hogy Veszprémből nagyapám testvére és francia származású sógornője 1886-ban már Lourdes-ba zarándokolt, amit igazol a birtokunkban lévő, viszonylag nagyméretű Lourdes-i Szűzanya szobor is.

Kevesek előtt ismert, hogy 1714-ben *Lukovics Márton* kisterenyei plébános a Lourdes-i történettel megegyező magyar népi hagyományt rögzített írásban. A szájhagyomány egészen az Árpád-korig nyúlik vissza, érdekes és kíváncsú lenne ennek etnográfiai kutatása is.

A lourdes-i ún. *Szeplőtelen Fogantatás Bazilika* tőzsomszédságában a világon egyedülálló az a monumentális keresztút, mely Lourdes lényegéhez a megtéréshez tartozik, és amelyet a XX. század elején állítottak fel. Eléggő közismert, hogy az ún. *X. stációt* (Jézust megfosztják ruháitól) Magyarország állította. A hat nagyalakú ember nagyságú szobor jobb alján, a talapzaton áll egy márványtábla, amelynek felső részén a történelmi Magyarország angyalos nemzeti címere található, alatta pedig magyar és francia nyelven ez áll: „Ezen X. állomást Magyarország katolikusai állították” 1912. A magyarságunk szempontjából jelkép is e stáció, jól szimbolizálja azt is, hogy a franciaországi Versailles-ba megcsönkítették Magyarország testét is, 325 411 km²-es területét 92 607 km²-re csökkentették, és elszakították lakosságának 58 %-át. (Érdekes azonban megjegyezni, hogy egyetlen állomásnál sem látható hasonló felirat.)

Lourdes másik magyar emléke már közelmúltunk dicső forradalmához, 1956-hoz kötődik. Mgr. Rodhain a *Secours Catholique* és a francia *Caritas* általános titkára, *Cité Saint-Pierre* néven zarándokházat alapított, amely három napig ingyen befogad minden rászoruló zarándokot. (A több mint három évtizede működő intézményt a magyarok is ismerik, túlkapásaink miatt azonban már csak püspöki javaslatra vehető igénybe.)

A magyarok rosát különösen szívén viselő Rodhain 1957-ben egy keresztet állított fel, melyen „GAZSÁGOT MAGYARORSZÁGNAK” felirat ma is jól látható, s nemzeti színű koszorúk borítják. 1992-ben, amikor 2500 magyar vasutas zarándok kereste fel a kegyhelyet, Tarbes és Lourdes püspöke és a *Secours Catholique* püspök elnöke ünnepélyesen átadta a szabad Magyarországnak azt az 1956-os szabadságharcot jelképező láncot, amelyet dr. Takács Nán-